

LA CERÀMICA D'ENGALBA BLANCA. UNA NOVA APORTACIÓ A L'ESTUDI DEL PERÍODE BAIX-REPUBLICÀ (SEGLES II-I a.C.) AL NORD-EST DEL PRINCIPAT

J. M.ª NOLLA I BRUFAU

DEPARTAMENT D'HISTÒRIA. COL·LEGI UNIVERSITARI DE GIRONA (U.A.B.)

INTRODUCCIÓ

Amb la publicació l'any 1952 de l'article *Per una classificazione preliminare della ceramica campana*, del professor Lamboglia¹ començaven a posar-se unes bases sòlides per al coneixement precís de la cronologia dels tres darrers segles abans de l'era. Des d'aquell moment, altres treballs, l'aplicació de tècniques d'excavació més acurades i les aportacions, importantíssimes, de l'arqueologia subaquàtica, han ajudat, considerablement, a clarificar el panorama.

Especialment interessants per a nosaltres han estat aquestes precisions, al poder establir amb certesa el moment immediatament anterior a l'arribada dels romans i els dos primers segles d'ocupació, etapa complexa i confusa, i que calia, i cal encara, sistematitzar². Però moltes vegades, en jaciments petits o allunyats dels grans centres comercials i de la costa, les ceràmiques fines d'importació hi manquen o hi són presents amb uns percentatges tan modestos que no permeten aproximacions cronològiques massa segures. En aquests casos, cal recórrer a l'estudi d'altres produccions ceràmiques més abundoses, àmfores i ceràmiques indígenes fines, diferents, aquestes darreres, d'un lloc a un altre, però sempre representades i cada dia més ben conegudes.

L'estudi monogràfic d'aquestes produccions, molt desigual, documenta unes ceràmiques locals distintes que dominen unes àrees geogràfiques determinades, a vegades molt àmplies i extenses com en el cas de les anomenades emporitanes³, i d'altres, circumscrites a unes co-

marques molt concretes i sense una expansió important. Entre aquestes darreres, hem de situar-hi la ceràmica d'engalba blanca, individualitzada fa ben poc tot i que alguns dels exemplars més característics havien estat publicats anteriorment, format part, però, d'aquell grup incert, autèntic calaix de sastre, on hi van a raure totes aquelles produccions no massa ben conegudes, anomenat ceràmica comuna oxidada.

LA DESCOBERTA D'UN NOU TIPUS CERÀMIC

Fou a rel de les excavacions del Decumanus B d'Empúries⁴, que un seguit de circumstàncies ventajoses permetien que poguéssim fixar-nos en aquesta producció. La localització de dues sitges al sector Oest de l'excavació del Decumanus B, reomplertes quan s'urbanitzà aquesta zona amb terra d'escombres, molt rica en fragments ceràmics d'una cronologia curta i precisa, va facilitar la descoberta. El material recuperat, nombrós, estava format per ceràmica campaniana A tardana i B, per ceràmiques emporitanes, ibèriques pintades, àmfores republicanes i ceràmica d'engalba blanca⁵.

Aquesta darrera producció, desconeguda, era abundant i molt homogènia, amb una sèrie de trets característics prou clars que permetien i aconsellaven una classificació autònoma: ceràmica oxidada, amb alguna rara excepció, molt ben cuita, de parets més aviat fines, amb una en-

¹ N. LAMBOGLIA, *Per una classificazione preliminare della ceramica campana*, a *Atti del I° Congresso Internazionale di Studi Liguri*, Bordighera, 1952, pàg. 131-236.

² Un dels problemes més interessants que té plantejats l'arqueologia al nostre país, és el de sistematitzar d'una forma coherent, mitjançant la publicació de velles excavacions i nous sondeigs estratigràfics, l'ocupació pre-romana durant el segle III a.C. i veure'n l'impacte, al llarg dels dos segles posteriors, de la romanització, amb l'abandó d'alguns dels vells hàbitats i l'ocupació de noves àrees.

³ Les ceràmiques emporitanes, conegudes també com ceràmica grisa emporitana o grisa de la costa catalana, són una producció molt característica i amb un centre de producció situat possiblement a Empúries, que, bàsicament des del segle IV a.C., amb un repertori de formes mixte, unes autòctones i altres, la majoria, imitacions de les ceràmiques de vernís negre, trobem en bona part dels jaciments de la costa catalana, del País Valencià i del Golf del Lleó. A partir del segle III i especialment del II a.C. la producció s'expandirà més cap a l'interior i intensificarà la seva presència en les estacions costaneres. Vers el canvi d'era, en un moment indeterminat, deixarà de produir-se. Sobre aquesta ceràmica podeu consultar: J. M.ª NOLLA BRUFAU, *La ciudad romana de Gerunda*, Tesi Doctoral mecanografiada, Universitat Autònoma de Barcelona, 1977, pàg. 830-906.

⁴ L'àrea anomenada del Decumanus B està situada a prop de l'angle Nord-Est del Fòrum emporità, al sud de l'excavació Italo-espanyola dirigida pel professor N. Lamboglia entre 1952 i 1954 (una breu notícia, molt interessant, a N. LAMBOGLIA, *Scavi italo-spagnoli ad Ampurias*, a *Rivista di Studi Liguri*, XXI, 1955, pàg. 195-212). És indubtablement una de les excavacions en extensió més importants fetes mai a la ciutat romana i malauradament resta sense publicar. Els sondeigs, dirigits per F. Martí s'iniciaren durant la campanya de 1969 i acabaren l'any 1972. Nosaltres mateixos hi col·laborarem excavant el sector Oest i les sitges Gall 1 i 2.

⁵ Una part del material de les sitges ha estat publicat d'una manera dispersa però pot ser útil ara resumir aquestes publicacions. El treball més interessant ha estat l'estudi de la ceràmica de vernís negre que ha permès datar amb molta precisió el colgament de les sitges i la cronologia del reompliment. Una part important dels fragments d'àmfora també han estat publicats. E. SANMARTÍ-GREGO, *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode*, Vol. II, Barcelona, 1978, Monografies Emporitanes IV, pàg. 437-457; J. M.ª NOLLA BRUFAU, *Dos fragmentos de vasocolorador hallados en Ampurias*, a *Miscelánea Arqueológica, XXV Aniversario de los Cursos Internacionales de Prehistoria y Arqueología en Ampurias (1947-1971)*, Vol. II, Barcelona, 1974, pàg. 75-79; Id., *Los «Tituli Picti» de Ampurias*, a *XIV Congreso Nacional de Arqueología*, Vitoria, 1975, Saragossa, 1977, pàg. 877-888; Id., *Una producción característica: les àmfores «DB»*, a *Cypsela*, II, 1977, pàg. 202-230 (especialment 204-211).

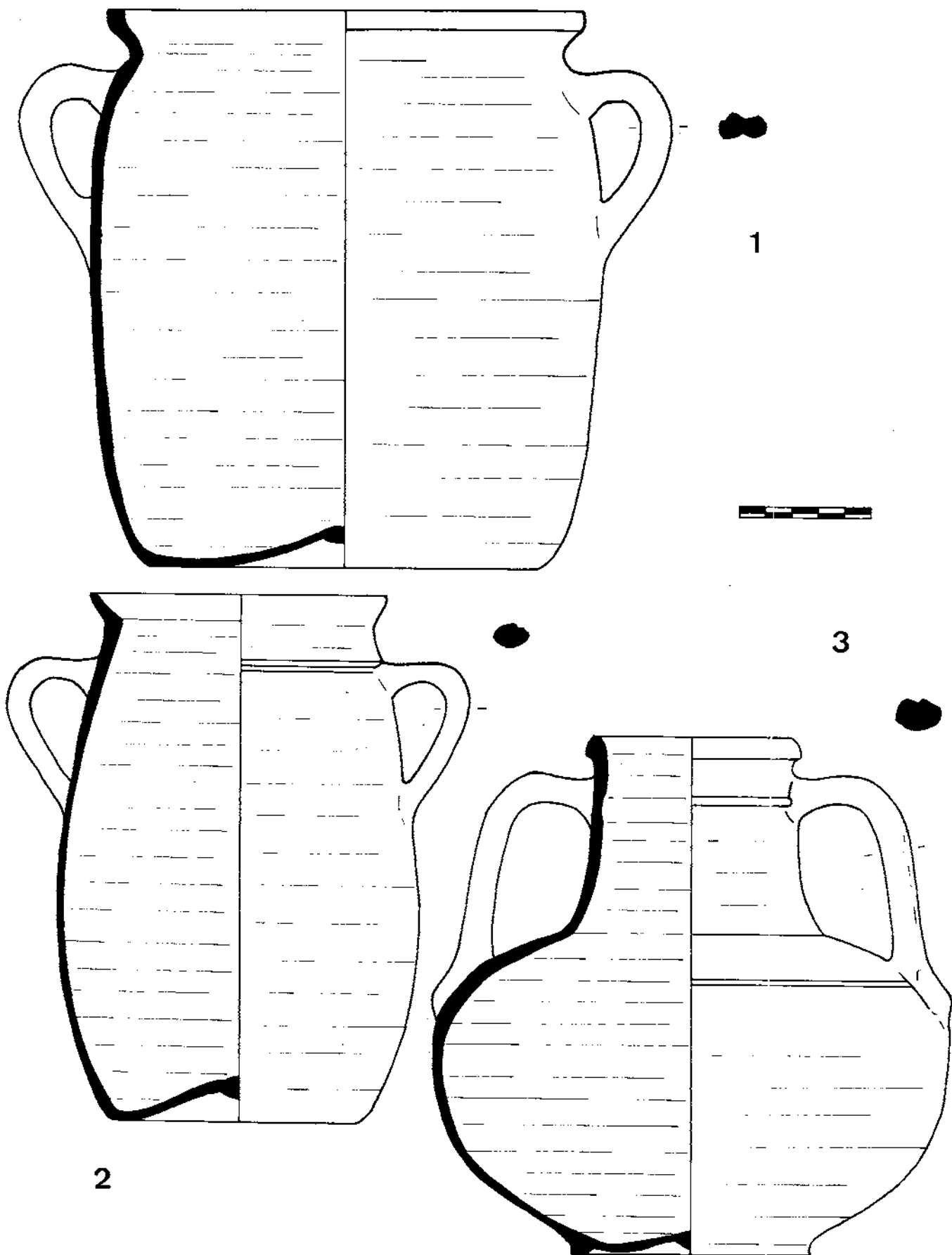

Figura 1. 1) Forma 1A-Girona. 2) Forma 1B-Empúries. 3) Forma 2-Castell de la Fosca, Palamós.

galba blanca o de colors clars, recobrint la paret exterior del recipient, amb un repertori de formes precis, gerres i urnes, i amb uns perfils de vores i de bases peculiars i quasi sempre idèntics. D'aleshores ençà, amb les característiques morfològiques i tipològiques ben clares, i amb unes nocions aproximades, però segures, sobre la seva cronologia, fou senzill localitzar-la en quasi tots els nivells republicans i d'època d'August de la ciutat romana d'Empúries, entre l'aixovar de les necròpolis publicades anys abans i en altres jaciments de l'entorn o, a cops, de llocs més allunyats.

Si aquesta producció no havia estat individualitzada abans, malgrat les intenses excavacions fetes des de finals de la guerra civil a la ciutat romana d'Empúries, algunes d'elles estudiades i semipublicades⁶, malgrat l'excavació i detallada publicació de les necròpolis d'aquest jaciment⁷, i de l'exploració d'altres estacions pròximes on és abundant la ceràmica d'engalba blanca (Castell de la Fosca, Porqueres...), era fins a cert punt lògic car una sèrie de circumstàncies emmascaren les característiques morfològiques d'aquesta producció. Efectivament, l'engalba blanca, la primera peculiaritat d'aquesta ceràmica es perd fàcilment o acaba desapareixent amb un rentat massa actiu; l'esmicolament de les gerres i grans recipients, de parets molt fines i trencadisses també dificulten la classificació, finalment, una curta durada i una distribució geogràfica molt limitada i unes estretíssimes relacions amb altres ceràmiques locals (emportanes, ibèriques pintades...), dilueixen la seva personalitat. Totes aquestes causes amb l'afegit important de la manca, durant molts anys, d'una anàlisi autèntica dels materials arqueològics, aspecte que fins fa pocs anys no interessava a quasi cap investigador, explicarien aquest retard en el coneixement d'aquesta producció.

Ha ajudat també a fer més difícil la catalogació d'aquesta ceràmica, la confusió amb altres tipus i d'una manera especial amb la ceràmica de pintura blanca. Aquesta producció, darrerament ben estudiada⁸, té com a principal característica una decoració pintada de motius diversos, quasi sempre senzills, amb un repertori de formes propi de les ceràmiques indígenes del tipus anomenat ibèric, de bona qualitat, oxidades i reduïdes. L'error d'assimilació és fins a cert punt explicable, al superposar-se les àrees de repartiment d'ambdues produccions⁹, però aquí i en la utilització d'una pintura blanca o engalba poc resistent, acaben les semblances. Altrament, el repertori de formes és ben diferent i, sobretot, hi ha unes diferències cronològiques evidents, essent unes, antigues, segle V-IV i probablement bona part del III a.C.¹⁰, i les altres, d'època baix-republicana (segles II-I a.C.), com anirem veient més endavant.

LA CERÀMICA D'ENGALBA BLANCA. ANÀLISI TIPOLÒGICA

Malgrat no haver estat definida fins fa poc temps¹¹ aquesta ceràmica que nosaltres anomenem d'engalba blanca té uns trets ben característics i diferenciats que ens permet parlar, amb tota seguretat, de nou tipus ceràmic. L'anàlisi d'aquests trets peculiars l'hem pogut fer a través d'un nombre important de fragments procedents de les excavacions de Casa Pastors de Girona i de les sitges Gall 1 i 2 de la ciutat romana d'Empúries¹², que més tard hem pogut confirmar en molts d'altres jaciments que anirem citant al llarg d'aquest treball.

L'argila, en aquesta producció, és sempre molt dura, uniforme, molt ben depurada, amb presència, però, de minúsculs puntets brillants, i perfectament cuita. El color varia dins d'unes tonalitats concretes. Predomina el rosat i el vermeil pàl·lid i també hi són representats el beige i algunes variants del groc. De tant en tant és possible identificar algunes argiles bicolors o del tipus anomenat «pasta de sandwitch» on alternen colors vermells foscos i grisos, més o menys negres. Finalment assenyalarem l'existència d'algunes peces aïllades amb l'argila reduïda, de color gris clar.

Les parets externes es presenten sempre molt acabades i fines i de color idèntic al de l'argila. Internament l'acabat és menys precís i és possible observar-hi, quasi sempre, marques i solcs.

L'engalba que recobreix externament aquestes ceràmiques és, sens dubte, la peculiaritat més assenyalada. No és massa uniforme i varia d'una peça a una altra, en color, gruix i adherència. El color va des d'un blanc molt viu fins a un beige/marronós, però són els més normals i representats el blanc/groc, el beige palla i el blanc clar. El tacte és rugós especialment en aquells exemplars d'engalba espessa i de color grogós; en altres ocasions és farinosa i pot, en aquests casos, perdre's si freguem el fragment amb massa força.

L'engalba no sol ser, per regla general, massa espessa però normalment la trobem molt absorvida per l'argila. La distribució és desigual d'uns exemplars a uns altres, quedant, a vegades, àmplies zones reservades. L'interior no sol presentar-se engalbat, però a cops aquest recobriment ocupa zones pròximes a la boca. Els regalims, en canvi, són abundosos.

La tipologia de formes d'aquest tipus ceràmic queda limitat, ara per ara, a recipients de dimensions considerables amb nanses, bàsicament, gerres i urnes. Sembla que la producció anava dirigida a produir només vasos per a guardar-hi líquids. Hi manquen, llevat d'alguns indicis poc clars i fragmentaris¹³, els bols, gots i plats característics de quasi totes les produccions de ceràmica fina. En total hem pogut identificar sis formes amb algunes variants. Veiem les tot seguit:

Forma 1 (fig. 1,1 i 2)

Urna. Recipient de dimensions considerables, amb un gran cos en forma de bóta, coll curt i estrangulat, i llavi exvasat molt ben marcat. Dues nanses contraposades, curtes, s'enganxen per sota el coll. Sense peu. La base és còncava, enlairada i amb un robust botó central.

⁶ M. ALMAGRO, *Las excavaciones de Ampurias*, a *Ampurias*, II, 1940, pàg. 171-173 i IV làmines; Id., *Los trabajos de consolidación y excavación de las ruinas de Ampurias*, a *Archivo Español de Arqueología*, XIV, 1941, pàg. 449-451; Id., *Excavaciones de Ampurias: últimos hallazgos y resultados*, a *Archivo Español de Arqueología*, XVIII, 1945, pàg. 59-75; Id., *Estratigrafía de la ciudad helenístico-romana de Ampurias*, a *Archivo Español de Arqueología*, XX, 1947, pàg. 177-199; LAMBOGLIA, *Scavi Italo-spagnoli...*, citat, pàg. 195-212; M. ALMAGRO i N. LAMBOGLIA, *La estratigrafía del decumano A de Ampurias*, a *Ampurias*, XXI, 1959, pàg. 1-28 i IV làmines; M. ALMAGRO, *Ampurias*, Excavaciones Arqueológicas en España, 9, Madrid, 1962.

⁷ M. ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias*, 2 vol II, *Introducción y necrópolis griegas*; II, *Necrópolis romanas y necrópolis indígenes*, Barcelona, 1953 i 1955. (Monografías Ampuritanas, III).

⁸ A. MARTÍN, *La ceràmica decorada amb pintura blanca de les comarques costeres del N.E. de Catalunya*, a *Cypsela*, II, 1977, pàg. 145-160, amb tota la bibliografia anterior.

⁹ MARTÍN, *La ceràmica decorada...*, citat, pàg. 146-147, fig. 1.

¹⁰ MARTÍN, *La ceràmica decorada...*, citat, pàg. 158-160.

¹¹ NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàg. 907-937.

¹² Vegeu la nota 5 d'aquest treball.

¹³ Algun fragment de vora procedent dels nivells inferiors de Casa Pastors, a Girona, sembla que hauria d'assimilar-se a un recipient en forma de «kalathos» (NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàg. 913-914, fig. 828).

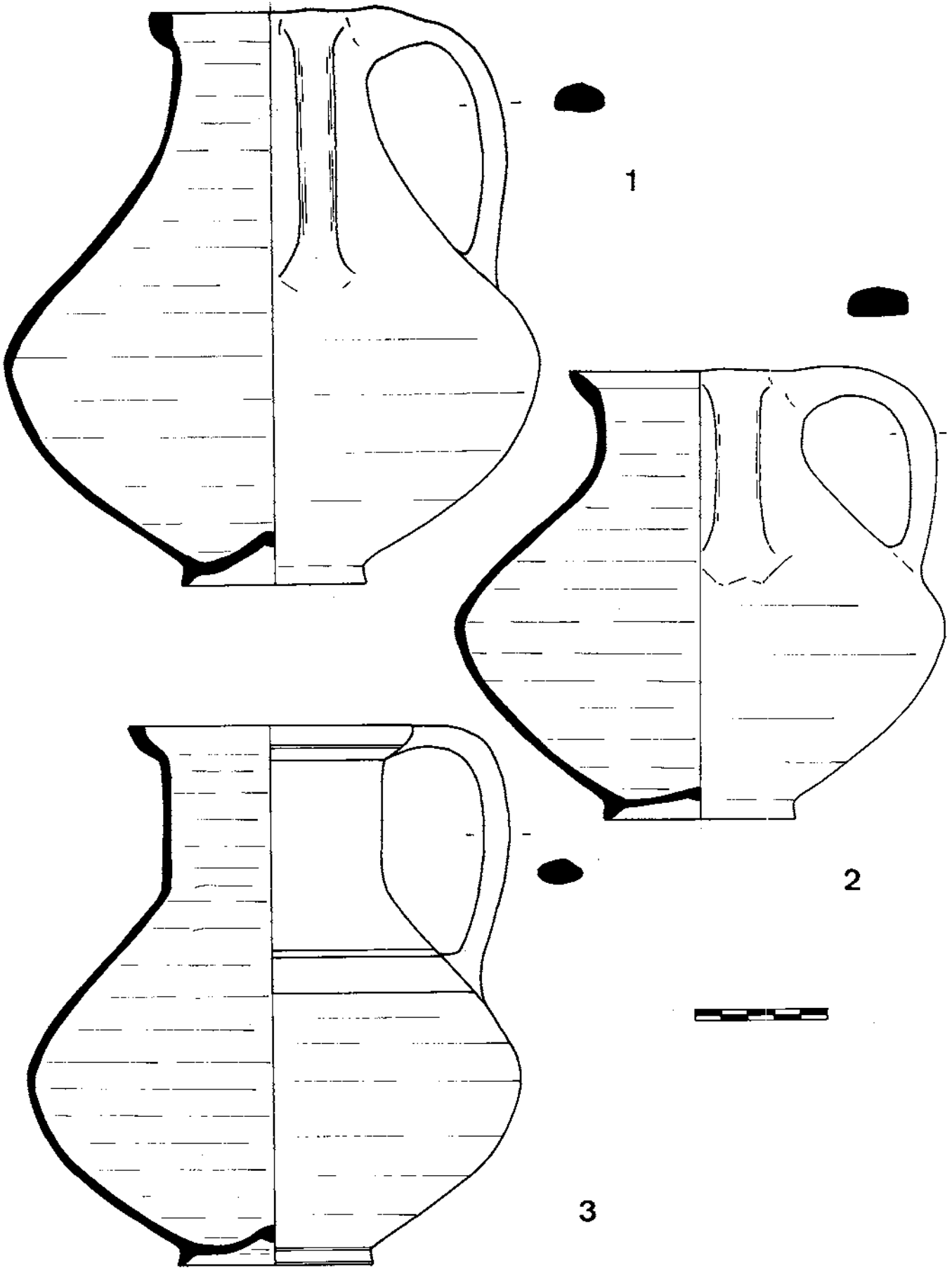

Figura 2. 1) Forma 3-Empúries. 2) Forma 3-Portuques. 3) Forma 4-Empúries.

Hem diferenciat dues variants per les dimensions i l'aspecte general. La forma 1A, segons un proto-típus de Casa Pastors (Girona) (fig. 1,1), més ampla i xaparra, i la 1B, d'Empúries (fig. 1,2), més esvelta. Aquesta darrera variant sembla, pel que sabem, més típica.

Forma 2 (fig. 1,3)

Magnífica gerra amb dues nanses contraposades. Llavi senzill i ben marcat, coll alt i esvelt, quasi cilíndric, i una gran panxa globular lleugerament aixafada pels extrems. Reposa damunt d'un peu petit, finament assenyalat. Les nanses, altes i sòlides, surten de per sota el llavi i moren a l'espatlla del recipient. La base, alçada, presenta un botó central ben visible.

Forma raríssima. Només en coneixem un exemplar, aquest que publiquem, procedent del Castell de la Fosca (Palamós-Baix Empordà).

Forma 3 (fig. 2,1 i 2)

Gerra amb dues nanses no contraposades. Es tracta, en aquesta ocasió, de recipients quasi globulars, amb el coll troncocònic, no pas massa marcat, i el llavi exvasat i ben diferenciat. El peu és ben visible i senzill i la base, pel que sabem, més o menys enlairada i amb el peculiar botó central. Les dues nanses surten del llavi a molt poca distància una de l'altra, i moren a l'espatlla molt més separades.

En aquest cas quasi no podem parlar de variants; de fet l'única diferència entre els dos exemplars, és la forma general. Procedeixen les peces que publiquem d'Empúries (fig. 2,1) i del Castell de Porqueres (Banyoles) (fig. 2,2).

Forma 4 (fig. 2,3)

Gerra esvelta amb una única nansa. El llavi és alt i ben marcat, el coll quasi cilíndric, i la panxa desenvolupada, bitroncocònica, amb el perfil arrodonit. El peu és curt i ben assenyalat, i la base còncava, presenta el botó central típic. La nansa va des del llavi a la panxa, just en el punt d'unió d'aquesta amb el coll.

Només en coneixem un exemplar, el que publiquem, procedent d'Empúries.

Forma 5 (fig. 3,1 i 2)

Gerra de dimensions considerables amb una única nansa. Panxa alta i desenvolupada, de forma globular, més o menys allargada; coll ben marcat troncocònic, amb el perfil arrodonit, i llavi curt ben visible. La nansa arrenca del llavi i s'uneix a la panxa per sota de la carena que separa, marcadament, cos i coll.

Podem distingir dues variants. La primera, forma 5A (fig. 3,1), segons prototípus d'Empúries, amb el peu assenyalat i clar; la segona, forma 5B (fig. 3,2), del Castell de Porqueres (Banyoles), sense peu. En les dues variants la base és còncava i amb un botó central més o menys desenvolupat.

Forma 6 (fig. 3,3)

Gerra esvelta i de belles proporcions. Coll alt i estret, cilíndric i cos bitroncocònic, desenvolupat, amb carena ben marcada i visible. El peu, ben diferenciat, i la base complexa. El llavi, petit i ben marcat, i la nansa surt del coll, molt per sota de la boca, enganxant a mitja espatlla.

En coneixem dues variants que només es diferencien per l'alçada i dimensions generals. L'exemplar que publiquem procedeix d'Empúries.

Mancats de peces senceres i amb poques possibilitats de poder atribuir, amb seguretat, els nombrosos fragments a formes determinades, és ben difícil assenyalar el predomini d'unes o de les altres. Malgrat tot, una sèrie d'observacions, que caldrà confirmar a partir d'ara, ens permet suposar que les formes 1,3 i 5, amb les seves variants, són les més comunes. De la 6 és arriscat treure'n conclusions tot i que uns indicis prou sòlids semblen assenyalar un ús intens durant un temps. Les altres, finalment (formes 2 i 4), serien poc utilitzades i rares¹⁴.

En canvi, gràcies a l'abundància d'aquesta ceràmica en els nivells republicans d'Empúries i de Casa Pastors (Girona), coneixem molt bé la tipologia dels llavis, dels peus i de les nanses d'aquesta ceràmica. La varietat de perfils, és gran, però cal indicar que hi ha un predomini quasi absolut de dues o tres variants, essent les altres excepcions o formes atípiques molt minoritàries.

Les vores (fig. 4,1 a 27)

En total hem identificat 27 perfils diferents. D'entre tots, els més típics de la ceràmica d'engalba blanca són els núms. 1 a 7, i especialment, el 2, el 4 i el 5. Als nivells inferiors de Casa Pastors (Girona), on hem pogut estudiar una sèrie molt completa de fragments, la vora n.º 5, la més característica, representava un 37 % del total de llavis –un centenar aproximadament– i un 6 %, les vores n.º 4 i n.º 2. El n.º 1 representava un 7 % del total.

El llavi exvasat i arrodonit, internament i externament, amb la cara superior plana (fig. 4,2 i 5), és una de les maneres d'identificar la ceràmica d'engalba blanca, més segura, sobretot, quan el recobriment ha desaparegut.

Els perfils de tipus triangular, núms. 11, 12, 13, 14, 16, 17 i 18 són propis de les grans gerres de la forma 5, i juntament amb els perfils arrodonits (fig. 4, 1 a 7), documentats sobre quasi totes les formes. Els seus percentatges, a Casa Pastors, són limitats i tots junts no arribaven a un 14,5 %.

Les altres vores són raríssimes, amb percentatges de presència mínims.

Les bases (fig. 5,1 a 11)

Els perfils de les bases, en la ceràmica d'engalba blanca, són també molt peculiars tot i estar molt lligats, més que les vores que tenen una marcadíssima personalitat, amb els perfils típics de la ceràmica emporitana, ibèrica pintada i indígena fina republicana.

Nosaltres els hem dividit en quatre grans grups. El primer (fig. 5,1 a 3), sense peu (n.º 1), o amb el peu més o menys insinuat (núms. 2 i 3), però mai marcat i/o individualitzat. la base, en aquests casos, és sempre alçada, còncava i acaba amb un botó central. Quant a percentatges només és important el n.º 1, amb un 6 % del total als nivells inferiors de Casa Pastors. És la mateixa base dels «kalathoi» pintats. La trobem, en la ceràmica d'engalba blanca, en la forma 1, sempre, i en algunes ocasions sobre les gerres de les formes 3 i 5.

El segon grup (fig. 5,4 a 6) és, de fet, unes variacions sobre un perfil únic, amb el peu diferenciat, més aviat curt, senzill, però clar i amb el fons enlairat, acabant amb un botó central, més o menys robust. A Casa Pastors representa un 34,5 % del total de bases documentades. És el perfil típic de les bases de la forma 2,3,4 i 5.

¹⁴ L'anàlisi dels diàmetres de la boca dels fragments de vora de formes imprecises, trobats a Casa Pastors, ens documenta un predomini de les gerres (formes 3 i 5 (?)) i de la forma 6 o similar (NOLLA: *La ciudad...* citat, pàg. 919-920).

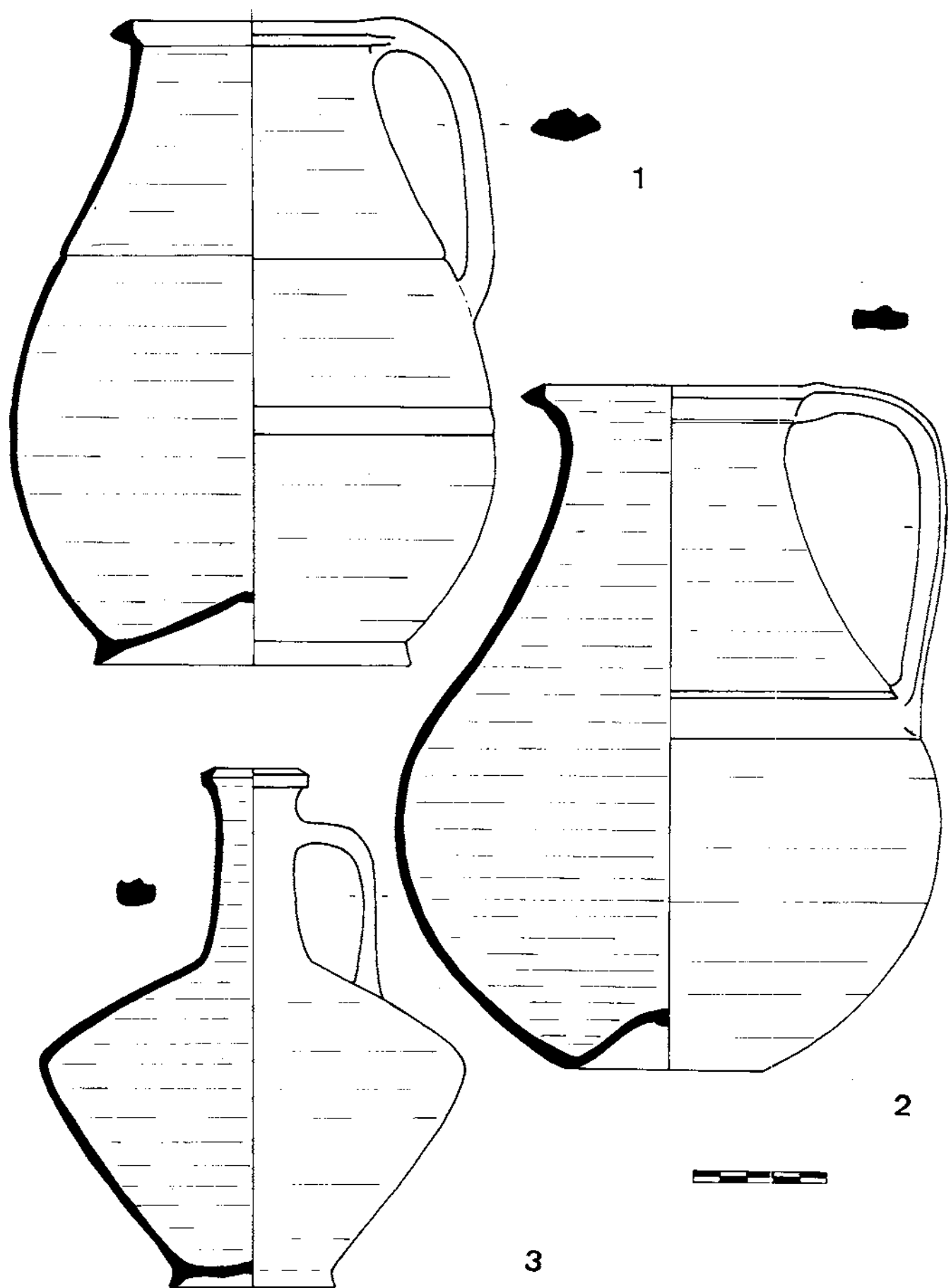

Figura 3. 1) Forma 5A-Empúries. 2) Forma 5B-Porqueres. 3) Forma 6-Empúries.

El tercer grup (fig. 5,7 i 8), distint dels anteriors, es diferencia per la presència d'un peu senzill però ben marcat internament i externament i el fons, pla i paral·lel a la superfície de repòs, o amb una petita elevació al bell mig (núms. 7 i 8, respectivament). Tot i no conèixer, ara per ara, cap peça sencera amb aquesta mena de perfil, degué ser molt normal i utilitzat, car a Casa Pastors representa un 34 % del total.

El darrer grup (fig. 5,9 a 11), utilitzà el perfil típic de la ceràmica emporitana¹⁵, amb el peu més o menys marcat, i una o varies circumferències a la base. A Casa Pastors representa un 25 % del total. És la base característica de la forma 6 i possiblement també es feu servir en alguna de les altres gerres (formes 3,4 i 5).

Les nanses (Seccions, fig. 5,1 a 15)

Totes les formes que coneixem duen una o dues nanses, quasi sempre altes, llargues i esveltes, llevat de les de la forma 1, l'urna, que són curtes i robustes.

Seccions i formes són molt variades i no pot parlar-se de predomini d'un tipus determinat. Generalitzant podríem diferenciar dos grans grups, un format per les nanses de secció més o menys plana, amb la cara exterior amb una o varies crestes (màxim quatre) (fig. 5,1 a 7 i 9), potser més típica, i un altre, de secció més elíptica amb crestes o solcs a la cara superior (fig. 5, núms. 8 i 10 a 15).

Les decoracions

Tal vegada pugui semblar exagerat, parlar de decoracions en una ceràmica la característica general de la qual és la senzillesa i on l'ornament més clar, és la pròpia engalba. Tanmateix, però, hi ha una sèrie d'exemplars que presenten uns motius decoratius que cal assenyalar. En primer lloc, les petites motlures arrodonides (fig. 1,2 i 3) (fig. 2,3 i Fig. 3,2) que, a cops, poden desenvolupar-se en àmplies bandes engruixides (fig. 3,1). En segon lloc, i més interessant, unes impressions poc profundes i homogènies, fetes sobre el fang abans de coure, amb un instrument adient metàl·lic o de fusta. En coneixem dos exemplars amb aquesta decoració procedents tots dos de la sitja Gall 1 d'Empúries, ocupant en una d'aquestes gerres, un petit espai entorn del peu, i en l'altra, una bona part de la panxa i tot el peu. Decoracions semblants, d'una i altra mena, les tenim ben documentades, també, sobre ceràmiques emporitanes¹⁶.

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA

Pel que sabem fins ara, a través d'una llarga anàlisi de la bibliografia, a cops poc profitosa per les dificultats de reconèixer una producció desconeguda i, sobretot, pel coneixement directe del material arqueològic procedent de la major part dels jaciments arqueològics gironins, podem treure'n unes quantes conclusions prou interessants.

Pot parlar-se de gran concentració en la major part de les comarques costaneres de Girona i presència limitada i molt rara en altres estacions de comarques situades, també, a la costa o ben comunicades amb el litoral i no massa lluny del nucli central format per l'Empordà i el Gironès.

¹⁵ NOLLA, *La ciudad...* citat, pàg. 847-848. Perfil característic i quasi exclusiu d'aquesta producció des del segle III a.C. Desapareix en la producció més moderna d'època d'August.

¹⁶ NOLLA, *La ciudad...* citat, pàg. 848-854. Tenim molt avançat un treball dedicat a les decoracions de la ceràmica emporitana, que, pensem, acabarà finalment amb el tòpic repetit, una i una altra vegada de la manca de decoració d'aquestes ceràmiques.

Així doncs, podem citar alguns fragments procedents de Burriac a Cabrera de Mar¹⁷, i una gran gerra de la forma 5 quasi sencera trobada en una sitja reomplerta en un moment determinat, no gaire allunyada d'una de les portes del municipi romà de *Baetulo*¹⁸, en les dues ocasions al Maresme. Més dubtosa és una gerra de dues nanses no contraposades (forma 3), procedent del poblat de Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts¹⁹, al Baix Llobregat, no lluny del delta i damunt del riu. Per la forma i per la descripció bé prou podria tractar-se d'algun d'aquests recipients. Finalment cal citar, per acabar les troballes fora del nucli central, un altre exemplar segur i altres de probables procedents de l'estació de Les Sedes a Peirestortes del Rosselló²⁰.

Del grup central podem enumerar els jaciments següents: Empúries, entre l'aixovar de les necròpolis²¹ i en els nivells inferiors de la ciutat romana²²; a Girona, en els estrats inferiors de Casa Pastors, abundantíssima, i en altres punts de la ciutat²³; al Castell de la Fosca, a Palamós²⁴; al Castell de Porqueres (Banyoles)²⁵; als camps de sitges de la bòbila i de can Figa a Cornellà de Terri²⁶; en bona part de les estacions més modernes descobertes durant les obres de l'autopista -La Qüestió d'en Solà, a Ermedàs; sitges de Creixells, Vilafant²⁷-, als nivells inferiors de les «vil·lae» de Vilauba (Banyoles)²⁸ i del Pla de l'Horta a Sarrià de Dalt (Girona)²⁹, a Roses³⁰, i en altres petites estacions d'aquesta zona³¹.

ASSAIG CRONOLÒGIC

Les estratigrafies d'Empúries i de Casa Pastors a Giro-

¹⁷ M. RIBAS BELTRAN, *El poblado ibérico de Ilduro*, Excavaciones Arqueológicas en España, 30, Madrid, 1964, pàg. 24. on escriu: «... vasos de pasta rosada con una capa superficial de color blanco, algo amarillento, de «engalba», o sea de una tierra blanca diluida con agua para ser empleada como pintura».

¹⁸ Inèdita. Vista per nosaltres en una vitrina del Museu Municipal de Badalona. Agraïm al director d'aquesta institució, Dr. Guartart l'explicació prou precisa sobre les circumstàncies de la troballa, l'acompanyament i la cronologia.

¹⁹ E. RIPOLL, J. BARBERÀ i M. LLONGUERAS, *Poblado de Puig Castellar (San Vicente dels Horts, Barcelona)*, Excavaciones Arqueológicas en España, 40, pàg. 10, fig. 3,6.

²⁰ Vista per nosaltres en el petit museu que hi ha a l'interior de l'ajuntament de Peirestortes del Rosselló, durant una visita efectuada l'agost de 1979. Sobre la cronologia d'aquests materials i les seves ceràmiques d'engalba blanca hi ha molts de problemes que preferim, de moment, deixar de banda (G. CLAUSTRÉS, *Les graffiti gallo-romains de Peyrestortes (Pyrenées-Orientales)*, a *Gallia*, XVI, 1958, pàg. 41-81).

²¹ A les necròpolis emporitanes hi hem pogut localitzar aquests exemplars: Urna de la incineració Bonjoan n.º 1 (ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...* citat, vol. I, pàg. 214); urna de la incineració Granada n.º 1 (ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...* citat, vol. I, pàg. 246-247); urna i gerra de la incineració Les Corts n.º 34 (ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...* citat, vol. I, pàg. 303); i urna de la incineració Les Corts n.º 130 (ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...* citat, vol. I, pàg. 366).

²² Tal com hem pogut comprovar personalment i com comentem més endavant.

²³ NOLLA, *La ciudad...* citat, pàg. 907-937; Id., *Excavacions arqueològiques a Girona: la caserna d'Alemansys, a Cypsela*, 3 (en premsa).

²⁴ Publicada recentment com una gerra de ceràmica oxidada emporitana (M.º A. MARTÍN, *Aportacions a l'estudi del poblat iberic de Castell (La Fosca, Palamós) a XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Sant Feliu de Guixols, 1976*, Sant Feliu de Guixols, 1977, pàg. 246.)

²⁵ Material inèdit fins ara.

²⁶ Material inèdit que tenim en estudi.

²⁷ M.º A. MARTÍN, *Excavaciones de salvamento efectuadas por el Servicio de Investigaciones Arqueológicas de la Excma. Diputación Provincial, a Revista de Gerona*, 70, 1975, pàg. 21-23, on sí bé sembla que hi predominen els materials del segle III a.C. tenim documentats alguns fragments d'àmfora clarament de la segona meitat del segle II a.C.

²⁸ Interessant «vil·la» romana rural que estem excavant des de 1978, conjuntament amb Josep Tarrús del Museu Comarcal de Banyoles.

²⁹ Tal com hem pogut detectar mentre estudiàvem els materials recuperats durant les excavacions de 1971 i 1972.

³⁰ Tal com hem pogut comprovar en la darrera campanya d'excavacions de l'estiu de 1979.

³¹ Efectivament, un estudi sobre l'ocupació rural a les comarques costaneres de Girona a època romana, que estem preparant conjuntament amb Josep Casas, ha permès localitzar fragments d'aquest tipus ceràmic a la major part d'estacions amb material baix-republicà.

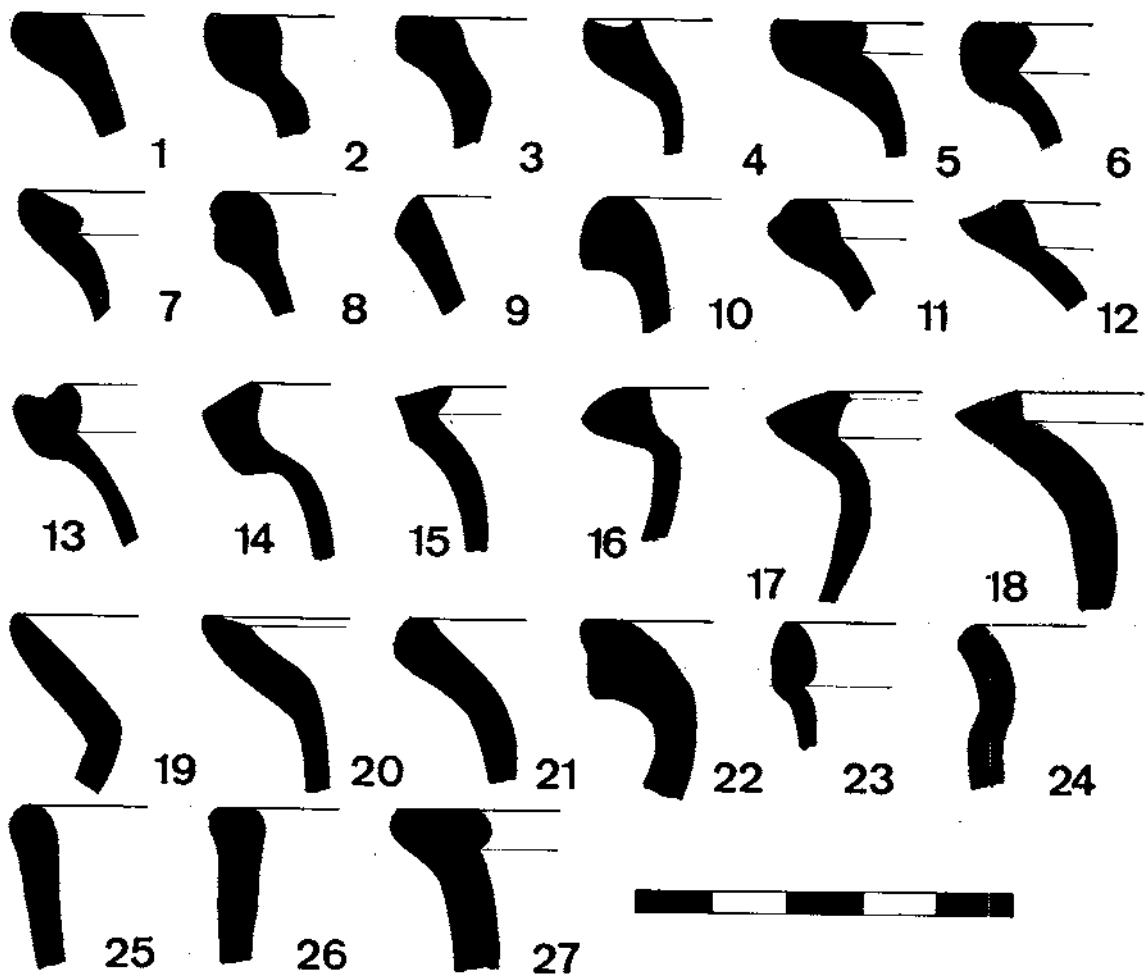

Figura 4. Tipologia de vores.

na, l'associació amb ceràmiques ben datades en l'aixovar de les tombes emporitanes, i les dades proporcionades pels reompliments d'algunes sitges d'Empúries, Badalona i Cornellà, ens proporcionen una documentació prou sòlida sobre la cronologia d'aquesta producció.

Una dada molt important, al donar-nos un *terminus post quem* segur, ens la forneix la manca absoluta d'aquesta ceràmica en el poblat pre-romà del Puig de Sant Andreu a Ullastret (Baix Empordà)³². La cronologia final d'aquest *oppidum* importantíssim s'ha situat sempre entorn del pas del segle III al II a.C. i hom ho fa lligar amb la repressió catoniana després de l'esclafament de la revolta indígena el 195 a.C.³³. De fet, però, hi ha hagut, durant uns anys, una tendència exagerada en culpar a l'il·lustre Censor de l'abandó i destrucció de la majoria dels *oppida* pre-romans de casa nostra i caldria una anàlisi més profunda dels materials arqueològics més moderns trobats al Puig de Sant Andreu —àmfores, ceràmica de vernís negre, ceràmiques emporitanes, ceràmica ibèrica pintada, monedes— per a poder precisar amb seguretat aquella vella suposició i veure, si és possible, si en algun sector del poblat la vida continuà més temps o hi hagué una ocupació intermitent de durada incerta. Malgrat tot, i deixant de banda l'afer de la repressió catoniana, un coneixement directe dels materials recuperats al llarg d'aquests darrers anys d'excavació continuada, ens indica una data final aproximada dins del primer quart del segle II a.C.

Per a precisar més encara la data inicial de la ceràmica d'engalba blanca, cal fer referència a algunes de les estratigrafies de la ciutat romana d'Empúries, l'origen de la qual, en una primera ocupació cal situar entorn del segon quart del segle II a.C., com han demostrat els darrers sondeigs encara no publicats, i l'anàlisi científica dels materials ceràmics d'excavacions anteriors³⁴. En primer lloc, ens referirem al tall estratigràfic anomenat *Camp Tófol*, en el sector Nord del fòrum emporità, entorn de la línia de petits temples³⁵, on, en el darrer estrat, el V, sobre la roca natural i que hom dataria, per la presència exclusiva de campaniana A, amb les formes Lamboglia 25, 26, 27c, 31, 33a, 33b i 48, conjuntament amb àmfores grec-itàliques i Dressel 1 antiga de llavi curt i poc desenvolupat i ceràmiques emporitanes amb predomini del bol carenat, entre el 175 i el 125 a.C., i tal vegada si fos necessari precisar, entorn del 150 a.C.³⁶. D'aquest estrat, amb un número de troballes ceràmiques importants, *només un fragment informe* podria pertànyer a la ceràmica d'engalba blanca³⁷. En els estrats superiors, IV i III, datats en el da-

rrer quart del segle II i en la primera meitat del segle I a.C., respectivament, aquest tipus ceràmic, en canvi, hi és representat amb alguns fragments de vora típics i abundància de trossets informes³⁸.

A conclusions semblants arribarem analitzant l'estratigrafia de la *Muralla Robert*³⁹. De l'estrat inferior, VIIB, no més podem citar dos fragments informes molt clars, de ceràmica d'engalba blanca. La cronologia final d'aquest estrat hauriem de situar-la vers el 150 a.C., tal com ha demostrat Sanmartí⁴⁰. A partir d'aquí, aquesta producció s'hi troba abundantment; de l'estrat VIB, de la segona meitat del segle II a.C. i més aviat pobre, cal assenyalar una vora del tipus 5 (fig. 4.5) molt característica. A l'estrat V, l'abundància de fragments de ceràmica d'engalba blanca és enorme i continua sent-ho en els nivells superiors⁴¹.

Aquesta cronologia inicial queda confirmada, per altra banda, per les troballes de les necròpolis emporitanes que comentarem en detall més endavant alhora d'intentar establir una cronologia aproximada per a cada una de les formes.

Els nivells inferiors de Casa Pastor de Girona, les Sitges Gall 1 i 2, l'estrat V de l'estratigrafia de la *Muralla Robert* i l'estrat V del tall *Decumanus B E.C.*⁴² d'Empúries, tots ells datables a les darreries del segle II o millor encara, en el primer quart del segle I a.C., presenten altíssims percentatges de ceràmica d'engalba blanca, quasi idèntics, en ocasions, al de les altres ceràmiques indígenes fines —emporitanes i ibèriques pintades—⁴³. Una cronologia semblant caldria donar a les sitges de Cornellà de Terri i al material més antic de la *villa* del Pla de l'Horta a Sarrià de Dalt⁴⁴. Tot això doncs, ens mena a defensar, ara per ara, un moment de màxima producció de la ceràmica engalbada de blanc entorn del darrer quart del segle II i la primera meitat (primer terç?) del segle I a.C.

La data final era més difícil de fixar i nosaltres la situàvem en un moment indeterminat durant el principat d'August, coincidint amb la decadència de les produccions locals (emporitanes, ibèriques pintades...). Ara, una notícia interessant, ens confirma i precisa aquesta suposició: l'exemplar de *Baëtulo*, que hem mencionat abans, fou trobat en una sitja associat amb *terra sigillata aetina* antiga com a material datable més modern, i que segons els descobridors caldria datar entre el 35/25 a.C. Ara per ara, aquesta és la data final més sòlida per a aquesta producció⁴⁵.

Resumint, doncs, nosaltres situaríem l'aparició d'aquesta ceràmica en un moment indeterminat del segon terç del segle II a.C., entorn, probablement, del 150 a.C. En el darrer quart d'aquest segle la seva presència, en una àrea geogràfica molt determinada i limitada, es faria massiva, acompanyant d'altres produccions locals molt lligades amb ella —emporitanes, ibèriques pintades—, la ceràmica campaniana A i B, i les àmfores itàliques de la forma

³² Comunicació feta amablement per la directora de les excavacions i Museu monogràfic, M.ª Aurora Martín (i que hem pogut comprovar regirant caixes de velles campanyes i estudiant el material ceràmic dels magatzems).

³³ J. de C. SERRA RÀFOLS, *El poblado indikete de Ullastret, a Ampurias*, VII-VIII, 1945-1946, pàg. 365; Id., *La destrucció del poblado ibérico del Castellat de Banyoles de Tivissa (Bajo Ebro), a Ampurias*, XXVI-XXVII, 1964-1965, pàg. 116; M. OLIVA, *Ullastret, Guía de las excavaciones y su Museo*, Girona, 1970, pàg. 44. Una opinió més arrelada, actualment, situa la fi del poblat aproximadament en el mateix moment-voltants del canvi de segle però sense relacionar-ho directament amb la repressió catoniana sinó atribuint-ho a causes econòmiques: J. MALQUER de MOTES, *Ullastret*, Barcelona, 1971, pàg. 9; J. MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *La campaña de Catón en Hispania*, Barcelona, Editorial Ariel, 1974, pàg. 163; M.ª A. MARTÍN, *Ullastret. Guía de les excavacions i del seu Museu*, Girona, 1978, pàg. 20-21.

³⁴ Tal com hem pogut observar nosaltres mateixos en una llarga pràctica d'excavacions a la ciutat romana, i amb l'estudi del material procedent de velles excavacions.

³⁵ En la publicació de la ceràmica de vernís negre s'anomena al sondeig: «Sondeo realizado en 1969 en el Campo Tófol, tras la línea de templos que cierran el Foro romano por su costado norte» (SANMARTÍ, *La cerámica campaniense...*, citat, vol. II, pàg. 407-410).

³⁶ SANMARTÍ, *La cerámica campaniense...*, citat, vol. II, pàg. 425-428.

³⁷ Tal com hem pogut comprovar personalment mirant els materials d'aquest sondeig.

³⁸ SANMARTÍ, *La cerámica campaniense...*, citat, vol. II, pàg. 429-432.

³⁹ Sobre aquesta Excavació: E. SANMARTÍ-GREGO, *La cerámica campaniense de Emporion y Rhode*, vol. I, Barcelona, 1978 (Monografies Emporitanes, IV), pàg. 233-236.

⁴⁰ SANMARTÍ, *La cerámica campaniense...*, citat, vol. I, pàg. 293-296.

⁴¹ Tal com hem pogut comprovar personalment.

⁴² L'excavació Decumanus B E.C. (estratigrafia Calle) forma part del sondeig general del Decumanus B. S'inicià l'estiu de 1971 i s'acabà l'any següent. Inèdita.

⁴³ Quan parlem de la ceràmica ibèrica pintada, en aquest treball, fem referència a una producció molt característica de «kalathoi» de dimensions variables i de perfils ben característics amb unes decoracions específiques i fabricats a Empúries durant el segle II a.C. (NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàg. 938-975.)

⁴⁴ Material que tenim estudiat però que de moment roman inèdit.

⁴⁵ Vegeu la nota 18 d'aquest treball.

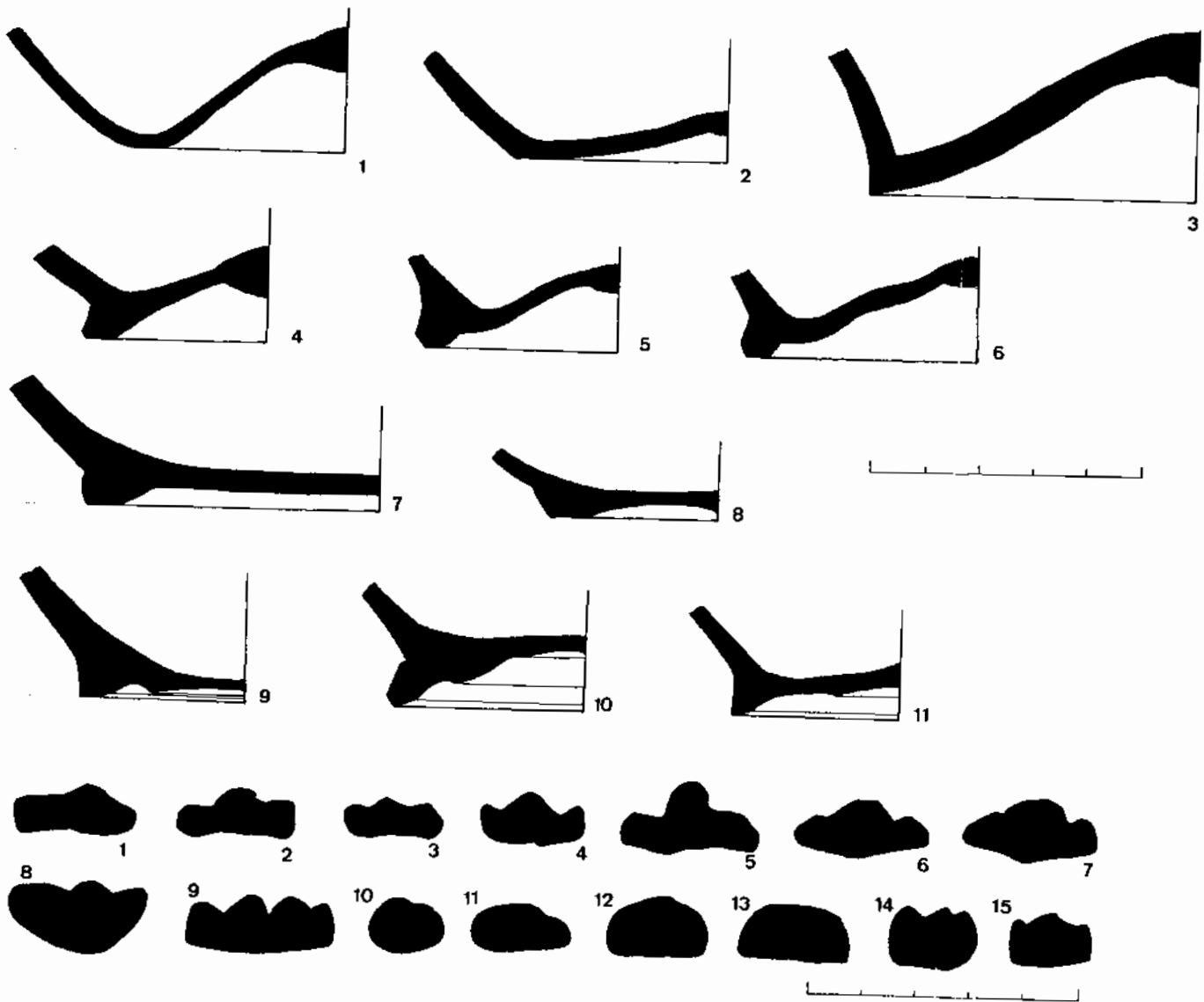

Figura 5. A dalt de l,1 a l'11, perfil de les bases. A baix, de l,1 al 15, secció de les nances.

Dressel 1 de llavi alt i vertical (Sitges Gall, Casa Pastors...) ocupant tota la primera meitat del segle I a.C. La seva decadència i desaparició, lligada a la dels altres productes locals, tindria lloc entorn de darrer terç d'aquell segle. No creiem, almenys res ho indica, amb claredat, que aquesta producció ultrapassi el canvi d'era.

PARALLELS I CRONOLOGIA DE LES DIVERSES FORMES

Serà ben difícil i no pas massa segur, intentar precisar la cronologia de cada una de les formes que coneixem, però pot ser útil, de cara a noves descoberts, establir un estat de la qüestió.

La forma 1 la tenim ben documentada i és, indubtablement, una de les més comunes. En coneixem quatre exemplars procedents de les necròpolis emporitanes —els únics recipients ceràmics, juntament amb una gerra de la forma 6, atribuïbles amb tota seguretat a aquesta producció entre tot l'aixovar de les tombes publicades per Almagro amb cronologies a cops força precises: l'urna de la incineració Bonjoan n.º 1, amb perfil del llavi molt atrevit i rar, fou trobada juntament amb un plat de ceràmica campaniana de la forma Lamboglia 36⁴⁶. Almagro Basch, datava el conjunt a les darreries del segle II a.C.⁴⁷, cronologia que confirmà, d'alguna manera, Sanmartí⁴⁸. Una data molt semblant hauríem de donar a la incineració Granada n.º 1, on l'urna de la forma 1B, molt semblant a la que publiquem nosaltres en aquest treball (fig. 1,2), anava associada a un bol de ceràmica campaniana de la forma Lamboglia 27c⁴⁹. Més dificultats té la datació de la incineració Les Corts n.º 34, on l'urna, més petita, recorda la variant 1A⁵⁰. En aquesta ocasió anava acompanyada d'una esvelta gerreta de ceràmica d'engalba blanca de la forma 6 i d'un petit bol de ceràmica de parets fines de llavi corbat i coll molt diferenciat. Almagro proposava una data indeterminada entre el 100-50 a.C.⁵¹ que ens sembla respectable i que confirmen les associacions⁵². Finalment cal citar la incineració Les Corts n.º 130, on l'urna es trobà sola i per tant sense una cronologia precisa⁵³.

Dels nivells baix-republicans de Casa Pastors procedeix l'urna que serveix de proto-tipus a la variant 1A (fig. 1,1), amb una cronologia segura en el primer terç del segle I a.C.⁵⁴, datació que també caldria donar a la variant 1B d'aquest treball (fig. 1,2), procedent de la sitja Gall 1 d'Empúries.

Finalment senyalarem que coneixem encara tres altres exemplars de la forma 1, més pròxims a la variant B, procedents d'Empúries, possiblement de les necròpolis, in-

gressats de fa molts anys al Museu Arqueològic de Girona⁵⁵.

Ara per ara, només hem localitzat un exemplar de la forma 2, el que publiquem (fig. 1,3), procedent de la sitja n.º 36 del jaciment de Castell de la Fosca a Palamós, importantíssim *òppidum* indígena excavat descuradament durant els anys quarantes i del qual en sabem ben poques coses⁵⁶.

Aquesta gerra esvelta i bellíssima, sense paral·lels clars, publicada en una altra ocasió com ceràmica oxidada emporitana⁵⁷, fou trobada dins d'una sitja amb força material i on destacava per la precisió cronològica, la ceràmica de vernís negre. Aquestes produccions han estat estudiades fa poc i permeten datar el reompliment a les darreries del segle II a.C.⁵⁸, data que ens sembla força bé tot i que, tal vegada, caldria rebaixar un xic.

La forma 3 és una altra de les peculiars i ben documentades. Els recipients reproduïts en aquest treball (fig. 2,1 i 2) procedeixen respectivament, de l'estrat IV de l'excavació del «Parking» al Sud de la porta de la *neòpolis* emporitana, i que hom dataria, per l'associació de material, a les darreries del segle II o principis del I a.C.⁵⁹, i d'un camp de sitges explorat des de 1965 a Porqueres (Banyoles), en aquest cas sense un context massa clar, però amb materials que van des del segle V a.C. fins al domini visigòtic o més enllà⁶⁰. Les dues s'assemblen. Un altre exemplar que coneixem d'aquesta forma fou trobat a l'*òppidum* de Castell de la Fosca, a la sitja n.º 36, la cronologia de la qual hem comentat abans, i que anà a parar a la col·lecció privada del senyor Puig, mecenes de l'excavació i propietari de l'indret⁶¹. Finalment hem de citar una gerra quasi idèntica amb dues nanses no contraposades però, en aquesta ocasió, sense peu, trobada a l'excavació del Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts (Baix Llobregat). Pensem que es tracta d'una ceràmica d'aquesta mena amb l'engalba perduda. Hom la data «grosso modo» i pel context general entre el 150 i el 50 a.C.⁶².

Una altra de les formes poc documentades és la n.º 4 (fig. 2,3). Només tenim notícia de l'exemplar que publiquem aquí, procedent de la sitja Gall 1 d'Empúries, de cronologia ben coneguda. És, de fet, una variant bonica de les grans gerres d'una soia nansa de la forma 5.

Aquestes gerres, forma 5, són els recipients més típics de la producció i hi ha indicis per a suposar que bona part dels fragments de vores trobats a Casa Pastors de Girona,

⁵⁵ Actualment a la sala d'Empúries del M.A.P. de Girona a l'església de Sant Pere de Galligans. Una reproducció fotogràfica de dues d'aquestes peces a: L. PERICÓT, *Ceràmica ibèrica*, Barcelona. Ediciones Polígrafa, 1979, pàg. 202, fig. 325, a i c.

⁵⁶ Sobre el Castell de la Fosca podeu consultar: M. OLIVA, *Recintos fortificados de tipo «ciclópeo» en tierras gerundenses*, a, *Arquitectura megalítica y ciclópea catalano-balear*, Barcelona, C.S.I.C., 1965, pàg. 97-99 i lám. VI; MARTÍN, *Aportacions a l'estudi...*, citat, pàg. 239-247; J. CASAS, *La ceràmica campaniana del poblat ibèric de Castell (La Fosca, Palamós)*, Memòria de Llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1979; on queda recollida la brevíssima bibliografia anterior.

⁵⁷ MARTÍN, *Aportacions a l'estudi...*, citat, pàg. 246, fig. 3.2.

⁵⁸ CASAS, *La ceràmica campaniana...*, citat, pàg. 50-52.

⁵⁹ Donem les gràcies al Dr. Sanmartí per aquesta informació i per facilitar-nos l'estudi de la peça.

⁶⁰ Un dels jaciments arqueològics de les comarques gironines, i possiblement el més desgraciat de tots. Podeu consultar: J. M.ª COROMINAS i J. MARQUÉS, *La comarca de Bañolas*, a *Catálogo monumental de la provincia de Gerona*, fasc. I, Girona, 1967, pàg. 69-73 i fig. 49 a 70; T. CORTADA i P. SERRAMITJANA, *Porqueres, antiguo poblamiento junto al lago*, a *Revista de Gerona*, 42, 1968, pàg. 63-67; S. SARQUELLA, *Porqueres; inici de l'excavació d'un camp de Sitges*, a *Revista de Gerona*, 53, 1970, pàg. 62-65.

⁶¹ Tal com documenten una sèrie de papers i fotografies que hom guarda al Servei D'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona.

⁶² RIPOLL, BARBERÀ i LLONGUERAS, *Poblado de Puig Castellar...*, citat, pàg. 10.

⁴⁶ ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...*, citat, vol. I, pàg. 214.

⁴⁷ ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...*, citat, vol. I, pàg. 148 i 214.

⁴⁸ SANMARTÍ, *La ceràmica campaniense...*, citat, vol. I, pàg. 177-178.

⁴⁹ ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...*, citat, vol. I, pàg. 246-247.

⁵⁰ SANMARTÍ, *La ceràmica campaniense...*, citat, vol. I, pàg. 178-179.

⁵¹ ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...*, citat, vol. I, pàg. 303.

⁵² Especialment un vaset de parets fines, en forma de barrilet, que cal situar en el segle I a.C. i especialment a la segona meitat (M. VEGAS, *Ceràmica común romana del Mediterráneo occidental*, Barcelona, 1973, pàg. 65, fig. 21; F. MAYET, *Les céramiques à parois fines dans la Péninsule Iberique*, París, 1975, pàg. 29-34).

⁵³ ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...*, citat, vol. I, pàg. 366.

⁵⁴ NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàg. 533-563, fig. 824; Id., *Noves aportacions a l'estudi dels orígens de Gerunda*, a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXV (en premsa).

haurien d'assimilar-s'hi⁶³. Els exemplars que publiquem venen de la sitja Gall 1 d'Empúries (fig. 3,1) i del camp de sitges de Porqueres (fig. 3,2), l'una amb peu i l'altra, sense, i amb cronologia ben fixada en el primer cas. Altres gerres d'aquesta forma en coneixem a *Baetulo*, Les Sedes (Rosselló), a Casa Pastors als nivells baix-republicans, a Cornellà de Terri, i probablement al Pla de l'Horta a Sarrià.

La forma 6 degué ser, per alguns indicis prou clars⁶⁴, una de les gerres més usades en un moment donat coincidint, probablement, amb el traspàs del segle II al I a.C. Coneixem l'exemplar publicat, procedent de la sitja Gall 1 d'Empúries (fig. 3,3), amb una datació segura. D'allí mateix cal ressenyar una altra gerra idèntica, d'engalba blanca però de dimensions considerablement més grans⁶⁵, i una, en ceràmica grisa emporitana, molt semblant a la que publiquem⁶⁶. Una altra gerreta idèntica d'engalba blanca l'hem localitzat en l'aixovar de la incineració Les Corts n.º 34 on anava acompanyada d'una urna de la forma 1 i d'un petit bol de ceràmica de parets fines i que datàvem en la primera meitat del segle I a.C.⁶⁷

CENTRES DE PRODUCCIÓ I ALTRES CONSIDERACIONS

En molts llocs d'aquest treball hem assenyalat, més o menys insistentment, les semblances i punts de contacte, a cops claríssims, amb d'altres produccions locals ben conegudes i, especialment, amb la ceràmica emporitana i la ceràmica ibèrica pintada peculiar del Nord-Est del Principat en època baix-republicana⁶⁸: idèntiques argiles, acabats idèntics, idèntiques solucions tipològiques (perfils de les bases, nanses...), idèntiques decoracions.

L'estudi i un profund coneixement de les ceràmiques indígenes dels dos darrers segles abans de l'era vulgar en la major part de l'àrea formada per les comarques costaneres de Girona (Els dos Empordàs, Gironès i Selva), la zona de distribució d'aquestes ceràmiques, especialment la d'engalba blanca, i unes precises idees sobre la importància dels jaciments de l'època en aquest sector, ens mena directament a suposar que el centre de producció d'aquestes ceràmiques cal cercar-lo a *Emporiae*, en les mateixes terrisseries on hom tornejà la ceràmica emporitana, reduïda i oxidada, la ibèrica pintada i altres productes oxidats fins més atípics. El circuit de distribució, més ampli en la ceràmica emporitana, i més limitat en les altres, coincideixen i recolzen la hipòtesi de considerar *Emporiae* com a centre de producció, car era durant l'època baix-republicana l'únic centre suficientment poderós i organitzat, amb una llarguíssima tradició⁶⁹, i uns camins de

distribució extensos i prou coneguts per a poder dur endavant aquesta empresa.

Tanmateix queda una qüestió per a resoldre, referent a la limitadíssima distribució de la ceràmica engalbada de blanc, reduïda de fet al rerapaís emporità. Nosaltres opinem que la resposta cal cercar-la en la tipologia i en les característiques pròpies del repertori de formes, gerres i urnes de dimensions considerables, de parets fràgils i produïdes per a contenir líquids, bàsicament, i sense una baixella de taula d'ús més ampli. Aquest fet, i les dificultats de transportar peces tan delicades en quantitat suficient, tal vegada ajudin a explicar aquest fet⁷⁰.

RESUM:

La ceràmica d'engalba és una de les produccions indígenes més personals dels dos darrers segles abans de l'era vulgar. La seva distribució queda limitada, bàsicament, a les comarques costaneres de Girona i la seva tipologia de formes s'especialitzà en urnes i gerres, molts de cops de dimensions considerables, esveltes. El centre de producció cal cercar-lo a *Emporiae*, i el seu estudi pot ajudar a aprofundir en el coneixement de la primera etapa de la romanització a casa nostra.

SUMMARY:

The class of pottery known as «Engalba Blanca» (–Withe Slip), is one of the most characteristic local productions of the last two Centuries B. C. Having a distribution effectively restricted to the Coastal Comarcas of Girona, the form typology is restricted –ed to Urns and Jars of varying shapes and height. The centre of production should be located at *Emporiae*. The study of this material will allow us a deeper understanding of the first stage in the Romanisation of our country.

⁷⁰ Aquest article ha estat acabat la diada de sant Jordi de 1980.

⁶³ Vegeu nota 14 d'aquest mateix treball.

⁶⁴ Vegeu nota anterior.

⁶⁵ En total mesura 256 mm. d'altura i 200 mm. d'amplada màxima.

⁶⁶ Amb una altura màxima de 152 mm. i una amplada màxima de 132 mm.

⁶⁷ ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias...*, citat, vol. I, pàg. 303 i 393.

⁶⁸ Sobre aquestes produccions, les semblances i les característiques de cada una d'elles, podeu consultar: NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàg. 830-988.

⁶⁹ Fundada a finals del segle VII a principis del segle VI pels focuus, Emporion esdevindrà la colònia grega més activa de la península Ibèrica, i de moment l'única que tenim ben documentada. A partir del s. V i especialment del IV a.C., l'activitat comercial emporitana és molt intensa amb el rerapaís i amb els poblats indígenes de la costa de la península Ibèrica i de bona part del Sud de la Gàl·lia (E. RIPOLL i E. SANMARTÍ, *La expansión griega en la Península Ibérica*, a *Segundo Congreso Internacional sobre las Culturas del Mediterráneo Occidental*, Barcelona, 1975, Barcelona, 1978, pàg. 21-40, especialment de la 30 a la 38.)